

4. Μεθοδολογία έρευνας

Σε αυτό το κεφάλαιο περιγράφουμε τον μεθοδολογικό σχεδιασμό της έρευνας. Παρουσιάζουμε την επιστημολογική προσέγγιση της έρευνας, την ερευνητική στρατηγική και τις ερευνητικές μεθόδους που έχουν επιλεγεί για την υλοποίηση των ερευνητικών στόχων. Εξετάζουμε επίσης τις δυσκολίες, τις προκλήσεις και τους περιορισμούς του ερευνητικού σχεδιασμού.

4.1 Οντολογική και επιστημολογική προσέγγιση

Στη βιβλιογραφία, υπάρχουν πολλές και διαφορετικές οντολογικές και επιστημολογικές προσεγγίσεις, και μάλιστα σε κάποιες από αυτές τα όριά τους είναι θολά και ευμετάβλητα. Ωστόσο, μπορούμε να διακρίνουμε δύο βασικές παραδοσιακές σχολές σκέψης σχετικά με την κατανόηση της κοινωνικής πραγματικότητας. Η μία χαρακτηρίζεται ως θετικιστική, η οποία έλκει την καταγωγή της από τις θετικές επιστήμες, ενώ η άλλη, μεταξύ πολλών άλλων όρων, ως ερμηνευτική ή εθνογραφική (Robson, 1993, σελ. 18-20). Αυτές οι δύο σχολές έχουν διαφορετικές αφετηρίες για την έρευνά τους, οι οποίες οδηγούν σε διαφορετικές μεθόδους συλλογής και ανάλυσης δεδομένων.

Σε αυτή την έρευνα, η προσέγγιση είναι θετικιστική, ωστόσο κρατά αποστάσεις από την παραδοσιακή, σε ορισμένες περιπτώσεις αφελή, προσέγγιση της απλής άθροισης προκαθορισμένων και επαληθευμένων προτάσεων που οδηγούν σε εμπειρικές γενικεύσεις. Αντίθετα, η έρευνα υιοθετεί μια πιο ρεαλιστική θέση του θετικισμού, εκείνη του κριτικού ρεαλισμού, που αναπτύχθηκε στα μέσα της δεκαετίας του 1960 από τη Σχολή της Φρανκφούρτης και η οποία, επηρεασμένη από τη συζήτηση της ερμηνευτικής προσέγγισης, επέκρινε τον επιστημονικό εμπειρισμό του θετικισμού. Σύμφωνα με τους θεωρητικούς αυτής της σχολής, υπάρχει ένας «εξωτερικός» κόσμος, αλλά σε σχετική εξάρτηση από τις συγκεκριμένες ερμηνείες που διατυπώνουν τα υποκείμενα για αυτόν. Επομένως, η θέση αυτή αναγνωρίζει την αναγκαιότητα αξιοποίησης τόσο των ποσοτικών όσο και των ποιοτικών δεδομένων. Ο συνδυασμός και των δύο συμβάλλει στον εντοπισμό και στην κατανόηση της εξωτερικής πραγματικότητας, καθώς και της κοινωνικής κατασκευής αυτής της πραγματικότητας.

Επιπλέον, αυτή η σχολή προσδίδει ιδιαίτερη προσοχή στην ερευνητική συνοχή και στη δύναμη της λογικής τόσο στην επιλογή των μεθόδων όσο και στην ανάλυση των δεδομένων (Outhwaite, 1996· Burnham *et al.*, 2008, σελ. 9-37). Όπως χαρακτηριστικά αναφέρει ο Popper, «το παλιό επιστημονικό ιδεώδες της επιστημονικότητας – της απολύτως βεβαίας αποδεδειγμένης γνώσης – αποδείχθηκε είδωλο. [...] Μόνο στην υποκειμενική εμπειρία της πεποίθησής μας, στην υποκειμενική μας πίστη, μπορούμε να είμαστε απόλυτα βέβαιοι» (Popper, 2008, σελ. 280).

Με πρακτικούς όρους, ο κριτικός ρεαλισμός οδηγεί τον ερευνητή να υιοθετήσει μια αντανακλαστική στάση απέναντι στην πραγματικότητα, που σημαίνει μια κριτική στάση απέναντι στα εμπειρικά δεδομένα και μια ευρύτερη γνώση της ερμηνευτικής παράδοσης, ώστε να μπορεί να αναγνωρίσει νέους τομείς και θέματα από το πεδίο έρευνας, ώστε στη συνέχεια να εμπλουτίσει/αναθεωρήσει τη θεωρία (Χριστοδούλου, 2019). Με αυτόν τον τρόπο αποφεύγει τον κίνδυνο να επιβάλει προκαθορισμένες αναλυτικές έννοιες στο πεδίο, χάνοντας ουσιαστικά την απαιτούμενη «επαγωγική γείωση» (Miles and Huberman, 1994, σελ. 208) σε αυτό. Επομένως, κατά τη συλλογή δεδομένων, οι αρχικές θεωρητικές προτάσεις μπορούν να αλλάξουν μέσω της ερμηνείας των υποκειμένων και της αντίληψης που έχουν για την πραγματικότητα.

Επιπλέον, δεδομένου ότι είναι δύσκολο να γνωρίσουμε με βεβαιότητα την πραγματικότητα στην ολότητά της, στόχος αυτής της έρευνας είναι να γίνει κατανοητό όσο το δυνατόν μεγαλύτερο κομμάτι μέσω της επιλογής των κατάλληλων μεθόδων και της λογικής ερμηνείας των δεδομένων που συλλέχθηκαν από αυτές. Ένας τρόπος για να γίνει αυτό είναι η υιοθέτηση πολλαπλών μεθόδων (βλ. παρακάτω για τον τριγωνισμό των μεθόδων), οι οποίες εξασφαλίζουν την καλύτερη κατανόηση του τι συμβαίνει στην πραγματικότητα, επειδή ακριβώς προσφέρουν διαφορετικά είδη γνώσεων για αυτήν. Ωστόσο, θα πρέπει παράλληλα να μπορούν να εντοπιστούν τα δυνατά σημεία και οι αδυναμίες αυτών των μεθόδων με βάση τον σκοπό της έρευνας. Όπως τονίζει ο Bryman (2008, σελ. 624) στην περίπτωση χρήσης πολλαπλών μεθόδων: «δεν υπάρχει λόγος συγκέντρωσης όλο και περισσότερων δεδομένων με βάση την απλουστευτική λογική ότι “όσο περισσότερο τόσο το καλύτερο” αλλά [...] τη διεξαγωγή μιας έρευνας που σχεδιάζεται και ολοκληρώνεται προσεκτικά».

4.2 Η ερευνητική στρατηγική της μελέτης περίπτωσης

Οι θεσμικές δυναμικές της τοπικής εταιρικής σχέσης είναι ένα περίπλοκο κοινωνικό φαινόμενο που περιλαμβάνει πολλές και διαφορετικές μεταβλητές, οι οποίες απαιτούν προσεκτικά σχεδιασμένη έρευνα προκειμένου να αντληθούν βάσιμα συμπεράσματα. Παρόλο που υπάρχουν πολλές διαφορετικές στρατηγικές που θα μπορούσαν να χρησιμοποιηθούν για την προσέγγιση αυτού του στόχου, όπως δημοσκοπήσεις, εθνογραφία κ.λπ., επιλέχθηκε η προσέγγιση της μελέτης περίπτωσης ως η πλέον κατάλληλη.

Η χρήση μελετών περίπτωσης έχει γίνει ευρέως διαδεδομένη στην κοινωνική έρευνα, ιδιαίτερα στην έρευνα μικρής κλίμακας (Burnham *et al.*, 2008, σελ. 63). Μια μελέτη περίπτωσης ορίζεται με ποικίλους τρόπους, απουσιάζει συνεπώς ένας κοινά αποδεκτός ορισμός. Ωστόσο, σύμφωνα με τον Yin (2003, σελ. 13) ένας τεχνικός ορισμός θα μπορούσε να ξεκινήσει με βάση το πεδίο εφαρμογής της μελέτης περίπτωσης. Μια μελέτη περίπτωσης «είναι μια εμπειρική έρευνα που διερευνά ένα σύγχρονο φαινόμενο μέσα στο

περιβάλλον της πραγματικής ζωής» και γι' αυτόν τον λόγο οι συνθήκες του εξωτερικού περιβάλλοντος μπορούν να αναλυθούν με λεπτομερή τρόπο από τον ερευνητή. Παρ' όλα αυτά, τα όρια μεταξύ φαινομένου και εξωτερικού περιβάλλοντος δεν είναι πάντοτε διακριτά στο πλαίσιο της πραγματικής ζωής και για τον λόγο αυτόν η μελέτη περίπτωσης διαμορφώνεται με βάση μια τεχνική διάκρισης που γίνεται από τον ίδιο τον ερευνητή.

Τα πλεονεκτήματα της στρατηγικής της μελέτης περίπτωσης συνίστανται κυρίως σε μια σε βάθος εστίαση και ανάλυση ενός πολύπλοκου κοινωνικού φαινομένου και στη χρήση πολλαπλών μεθόδων για την κατανόηση αυτής της πολυπλοκότητας (Yin, ό.π., σελ. 15· Denscombe, 2003, σελ. 38).

Ειδικότερα, η μελέτη περίπτωσης θεωρείται από τον Yin (ό.π., σελ. 1) η πιο κατάλληλη στρατηγική, όταν συνδυάζονται τρεις προϋποθέσεις:

- Όταν πρέπει να μελετήσουμε ένα σύγχρονο φαινόμενο στο φυσικό του περιβάλλον.
- Όταν η έρευνα θέτει ερωτήματα σε σχέση με το «πώς» και το «γιατί» για να εξηγήσει τη φύση και την πολυπλοκότητα των διαδικασιών που λαμβάνουν χώρα.
- Όταν ο ερευνητής έχει ελάχιστο έλεγχο στα γεγονότα και δεν μπορεί να χρησιμοποιήσει πείραμα ή να προετοιμάσει συγκεκριμένες καταστάσεις και συνθήκες.

Λαμβάνοντας υπόψη τις παραπάνω προϋποθέσεις, η μελέτη περίπτωσης θεωρείται ότι είναι η πλέον κατάλληλη στρατηγική για τη μελέτη των συνεργατικών σχημάτων για τους ακόλουθους λόγους: Πρώτον, η μελέτη των θεσμικών δυναμικών μιας τοπικής εταιρικής σχέσης στην Ελλάδα δεν έχει αναπτυχθεί επαρκώς σε θεωρητικό και εμπειρικό επίπεδο. Δεδομένου ότι οι προηγούμενες έρευνες είναι περιορισμένες, είναι απαραίτητη μια ερευνητική στρατηγική που θα έχει τη δυνατότητα να ανακαλύψει νέα ζητήματα, τα οποία θα μελετηθούν λεπτομερώς και σε βάθος στο πεδίο. Δεύτερον, όπως προαναφέρθηκε, η στρατηγική της μελέτης περίπτωσης θεωρείται η πλέον κατάλληλη για μια έρευνα που μελετά τις σχέσεις και τις διαδικασίες, διότι η ενοποιητική της προσέγγιση προσφέρει την ευκαιρία να γίνει κατανοητή η αλληλεξάρτηση των παραγόντων μιας δεδομένης κατάστασης (Yin, ό.π., σελ. 3-18· Denscombe, ό.π., σελ. 30-39). Στη συγκεκριμένη έρευνα, οι αλληλεπιδράσεις μεταξύ τυπικών/άτυπων κανόνων, καθώς και κανόνων/υποκειμένων αποτελούν το κύριο μέρος του αντικειμένου μελέτης. Τέλος, ένας ακόμη λόγος για την επιλογή της μελέτης περίπτωσης είναι η χρονική στιγμή πραγματοποίησης της έρευνας. Οι υπό μελέτη εταιρικές σχέσεις ήδη λειτουργούσαν όταν άρχισε η έρευνα, επομένως μπορούσαν να μελετηθούν σε «πραγματικό χρόνο».

Η στρατηγική της μελέτης περίπτωσης είναι ευάλωτη στην κριτική για αρκετούς λόγους, αλλά δύο είναι οι πιο σημαντικοί. Ο πρώτος σχετίζεται με την έλλειψη

δυνατότητας που έχει να γενικευθεί σε μεγαλύτερους πληθυσμούς. Υπάρχει σκεπτικισμός μεταξύ των κοινωνικών ερευνητών ως προς τους τρόπους με τους οποίους τα αποτελέσματα μιας έρευνας σε μια μοναδική περίπτωση θα μπορούσαν να είναι αντιπροσωπευτικά. Ο δεύτερος αφορά τη μη συστηματική προσέγγισή της στον σχεδιασμό της έρευνας. Κατηγορείται ότι στερείται του βαθμού αυστηρότητας που αναμένεται στις έρευνες των κοινωνικών επιστημών, εστιάζοντας περισσότερο σε ερμηνευτικές και περιγραφικές αναλύσεις (Yin, ό.π., σελ. 10-11· Bryman, 2008, σελ. 52-58).

Όσον αφορά την πρώτη κριτική, πρέπει να διευκρινιστεί ότι οι μελέτες περίπτωσης θα μπορούσαν να οδηγήσουν σε γενικεύσεις αλλά με έναν διαφορετικό και πιο περιορισμένο τρόπο από άλλου τύπου έρευνες, για παράδειγμα έρευνα με ερωτηματολόγιο. Όπως προειδοποιεί ο Yin (ό.π., σελ. 32), η «στατιστική γενίκευση» των ερωτηματολογίων δεν μπορεί σε καμιά περίπτωση να εφαρμοστεί στη μελέτη περίπτωσης: «Είναι καταστροφικό για τη μελέτη περίπτωσης να σκεφτούμε τη στατιστική γενίκευση ως τη μέθοδο γενίκευσης των αποτελεσμάτων της μελέτης περίπτωσης».

Ωστόσο, υπάρχουν ευκαιρίες για περιορισμένη γενίκευση, αν ληφθούν υπόψη ορισμένες συγκεκριμένες συνθήκες που χαρακτηρίζουν κάθε μελέτη περίπτωσης. Ουσιαστικά πρόκειται περισσότερο για μια διαδικασία μεταφοράς και όχι γενίκευσης. Αν η γενίκευση σχετίζεται με ποσοτικά ευρήματα που είναι μετρήσιμα και ελέγξιμα, η δυνατότητα μεταφοράς είναι μια πιο «διδασθητική διαδικασία», όπου ο ερευνητής συνάγει τον τρόπο με τον οποίο τα δεδομένα μπορούν να βρουν εφαρμογή σε άλλες περιπτώσεις (Denscombe, 2010, σελ. 181-189· Bryman, ό.π., σελ. 392). Όπως επισημαίνει ο Denscombe (2003, σελ. 36), «αν κάθε περίπτωση είναι από ορισμένες απόψεις μοναδική, αποτελεί επίσης και ένα παράδειγμα μιας ευρύτερης κατηγορίας περιπτώσεων». Για παράδειγμα, η μελέτη των τοπικών εταιρικών σχέσεων στον νομό Ηρακλείου μπορεί να θεωρηθεί και ενδεικτικό παράδειγμα ελληνικών τοπικών εταιρικών σχέσεων που ξεκίνησαν από ευρωπαϊκά προγράμματα. Επομένως, ο βαθμός στον οποίο ένα παράδειγμα μελέτης περίπτωσης μοιράζεται τα ίδια χαρακτηριστικά με άλλα του είδους του αποτελεί μια προϋπόθεση γενίκευσης. Για παράδειγμα, εάν οι τοπικές εταιρικές σχέσεις του νομού Ηρακλείου είναι παρόμοιες από την άποψη της θεσμικής τους οργάνωσης και του κοινωνικοοικονομικού περιβάλλοντός τους με παρεμφερείς συνεργασίες στην Κρήτη, τότε τα αποτελέσματα του συγκεκριμένου παραδείγματος θα μπορούσαν να γενικευτούν, με έναν προσεκτικό τρόπο, και στις υπόλοιπες. Αυτό προϋποθέτει ότι ο ερευνητής παρέχει στον αναγνώστη μια συστηματική περιγραφή της κατάστασης με επαρκείς λεπτομέρειες, ώστε να αναδειχθεί η πολυπλοκότητα της πραγματικότητας και να μπορεί, με αυτόν τον τρόπο, να του προσφέρει τη δυνατότητα να κάνει συγκρίσεις για τη μεταφορά των ευρημάτων σε άλλες περιπτώσεις.

Συμπερασματικά, οι παρατηρούμενες ομοιότητες και διαφορές σε δύο ή περισσότερες περιπτώσεις μπορούν να στηρίζουν ουσιαστικά τη λογική της σύγκρισης, διευκολύνοντας έτσι την κατανόηση της διαφορετικότητας και της τάξης στην πολιτική ζωή (Burnham

et al., ό.π., σελ. 80-83). Αλλά για να γίνει αυτό, πρέπει να είναι σαφείς η επιλογή και η περιγραφή των περιπτώσεων, έτσι ώστε η έκταση της συγκρισιμότητας με άλλες περιπτώσεις να μπορεί να αξιολογηθεί από τον αναγνώστη (στο ίδιο, σελ. 87).

Εκτός από τη γενίκευση που εξαρτάται από τις ομοιότητες των περιπτώσεων, υπάρχει ένας ακόμα τύπος γενίκευσης, αυτός της «αναλυτικής γενίκευσης». Η τελευταία παρέχει γενικεύσεις στις θεωρητικές προτάσεις, «στις οποίες μια προηγούμενα αναπτυγμένη θεωρία χρησιμοποιείται ως πρότυπο με το οποίο συγκρίνονται τα εμπειρικά αποτελέσματα της μελέτης περίπτωσης» (Yin, ό.π., σελ. 33). Σε αυτό το πλαίσιο, μια μελέτη περίπτωσης φαίνεται να είναι μια κατάλληλη στρατηγική για τη δοκιμή και τη θεμελίωση της θεωρίας. Στην περίπτωση επαλήθευσης μιας θεωρίας, τα δεδομένα της μελέτης περίπτωσης αλληλεπιδρούν με την ερευνητική υπόθεση. Ο ερευνητής επιδιώκει να επικυρώσει τη θεωρία και να δει ποιες προσεγγίσεις και έννοιές της λειτουργούν σωστά σε διαφορετικά πλαίσια. Στην περίπτωση της θεμελίωσης μιας νέας θεωρίας, ο ερευνητής προσπαθεί να δημιουργήσει νέες ιδέες και έννοιες για να μπορέσει να κατανοήσει την πραγματικότητα.

Σε σχέση με τη δεύτερη κριτική, όσον αφορά την παροχή «αδύναμων δεδομένων», λόγω της έλλειψης ποσοτικών δεδομένων και στατιστικού σχεδιασμού, μοιάζει περισσότερο με μια προκατάληψη που προέρχεται από τους υπέρμαχους της θετικιστικής φιλοσοφίας και όχι με ένα εγγενές μειονέκτημα της προσέγγισης της μελέτης περίπτωσης. Οι επικριτές υποστηρίζουν ότι συνήθως τα ποιοτικά δεδομένα βασίζονται σε μια μη συστηματική άποψη των ερευνητών σχετικά με το τι είναι σημαντικό ως ερευνητικό εύρημα και την έλλειψη διαφάνειας στον σχεδιασμό της έρευνας (Bryman, ό.π., σελ. 391-393). Ωστόσο, αν η έρευνα περίπτωσης, όπως και σε όλες τις άλλες ερευνητικές στρατηγικές, χρησιμοποιεί ένα συγκεκριμένο ερευνητικό σχέδιο που περιλαμβάνει μια ισχυρή λογική σε όλα τα στάδια της υλοποίησής του, μπορεί να ανταποκριθεί στις προϋποθέσεις μιας καλής ποιοτικής έρευνας, δηλαδή να είναι έγκυρη και αξιόπιστη.

4.2.1 Ενσωματωμένη μελέτη περίπτωσης

Μια βασική προϋπόθεση στην ανάπτυξη του σχεδιασμού της έρευνας είναι ο καθορισμός του περιεχομένου της μελέτης περίπτωσης, ο οποίος έχει και άμεσες συνέπειες στο ζήτημα της δυνατότητας μεταφοράς. Αυτό το θέμα αφορά τον αριθμό των υπό μελέτη περιπτώσεων και τις μονάδες ανάλυσης που θα καλύπτονται σε κάθε μελέτη περίπτωσης (Yin, ό.π., σελ. 39-55). Όσον αφορά τον αριθμό των περιπτώσεων που περιλαμβάνονται σε μια έρευνα, θα μπορούσε να επιλεγεί μια μεμονωμένη περίπτωση ή πολλαπλές περιπτώσεις. Σε σχέση με τις μονάδες ανάλυσης, η μελέτη περίπτωσης μπορεί να είναι «ενσωματωμένη» (embedded) ή «ολιστική» (holistic). Στην ενσωματωμένη μελέτη περίπτωσης, μπορούν να εντοπιστούν μικρότερες υπομονάδες ανάλυσης για μια εκτενέστερη, πολλές φορές συγκριτική ανάλυση ορισμένων μεταβλητών, ενώ στην ολιστική το φαινόμενο εξετάζεται στο σύνολό του.

Σύμφωνα με τον Yin (ό.π.), η καταλληλότητα των μεμονωμένων ή πολλαπλών μελετών περίπτωσης εξαρτάται από τους ερευνητικούς σκοπούς. Σε γενικές γραμμές, μια μεμονωμένη μελέτη περίπτωσης μπορεί να χρησιμοποιηθεί για να δοκιμαστεί μια καλά διαμορφωμένη θεωρία ή όπου δεν υπάρχει προηγούμενη θεωρία και η μελέτη είναι επεξηγηματική. Προτιμάται, επίσης, όταν η έρευνα ασχολείται με μοναδικές ή ακραίες περιπτώσεις ή όταν η υπόθεση αντιπροσωπεύει μια τυπική περίπτωση. Πολλαπλές μελέτες περιπτώσεων είναι προτιμότερες όταν κάποιος θέλει να τροποποιήσει ή να επεκτείνει τη θεωρία μέσω της διασταύρωσης των δεδομένων της ανάλυσης. Σύμφωνα με τη βιβλιογραφία, η μελέτη πολλαπλών περιπτώσεων έχει έναν ερευνητικό χαρακτήρα πιο ισχυρό (Bryman, ό.π., σελ. 52-58· Yin, ό.π., σελ. 54), καθώς η λογική της αναπαγωγής μπορεί να υποστηρίξει τη συγκριτική πλευρά της έρευνας.

Παρ' όλα αυτά, σε αυτή την έρευνα επιλέχθηκε η μεμονωμένη μελέτη περίπτωσης για δύο λόγους. Κατ' αρχάς, υπάρχουν πολλές μεταβλητές προς μελέτη, όπως παράμετροι του εξωτερικού περιβάλλοντος, οι τυπικοί και άτυποι κανόνες των εταιρικών σχέσεων και ο ρόλος του υποκειμένου. Όλες αυτές οι μεταβλητές είναι αλληλένδετες και η αλληλεπίδρασή τους σε ορισμένες περιπτώσεις δεν είναι γραμμική, καθώς αναπτύσσουν δυναμικές σχέσεις καθ' όλη τη διαδικασία της εταιρικής σχέσης.

Ο δεύτερος λόγος σχετίζεται με το ζήτημα του θεωρητικού επιπέδου της ανάλυσης. Δεδομένου ότι σε αυτή την έρευνα χρησιμοποιείται ένα θεωρητικό πλαίσιο μεσαίου επιπέδου, αυτό εξαρτάται από μια σειρά μεταβλητών μακρο-επιπέδου, για παράδειγμα, το κοινωνικό κεφάλαιο και οι θεσμικές παραδόσεις. Αυτές οι «εξωτερικές» μεταβλητές μπορούν να προκαλέσουν σημαντική ετερογένεια ανάμεσα στις δύο περιπτώσεις, οπότε η συστηματική τους ανάλυση θα άλλαζε τον κύριο ερευνητικό σκοπό, δηλαδή τη μελέτη της σχέσης των κανόνων σε χρήση. Κατά συνέπεια, ακολουθώντας και την υπόδειξη της Ostrom σχετικά με την επιλογή της μεθοδολογικής κατεύθυνσης ότι «δεν υπάρχει ένας βέλτιστος χάρτης που να μπορεί να χρησιμοποιηθεί για όλους τους ερευνητικούς σκοπούς, κάθε επίπεδο λεπτομέρειας είναι χρήσιμο για διαφορετικούς σκοπούς» (Ostrom, 2005, σελ. 8) και η μεμονωμένη μελέτη περίπτωσης ανταποκρίνεται καλύτερα στον ερευνητικό σκοπό (Denscombe, 2003, σελ. 38).

Η μελέτη περίπτωσης περιλαμβάνει τις κοινοτικές πρωτοβουλίες (ΚΠ) των εταιρικών σχέσεων EQUAL II και LEADER+ της ΕΕ, οι οποίες συντονίζονται από την Αναπτυξιακή Ηρακλείου ΑΕ (ΑΝ.Η) στην Κρήτη. Η επιλογή αυτής της περίπτωσης ενέχει τη δυνατότητα για αναλογικότητα σε άλλες εταιρικές σχέσεις στην Ελλάδα και επιτρέπει τη δοκιμή και επαλήθευση της θεωρίας. Η μελέτη περίπτωσης αντιπροσωπεύει μια «ακραία περίπτωση» σε σύγκριση με μια «τυπική». Αν μια τυπική αναφέρεται σε μια περίπτωση που είναι «παρόμοια σε κρίσιμα σημεία με άλλες» (Denscombe, ό.π., σελ. 33· Yin, ό.π., σελ. 4041), η ακραία περίπτωση έχει κάποιες ιδιαιτερότητες που την κάνουν να ξεχωρίζει από τις άλλες. Στη συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης, η ιδιαιτερότητά της έγκειται στο γεγονός ότι και οι δύο συμπράξεις είναι ιδιαίτερα επιτυχημένες

σχετικά με την ανάπτυξη των εταιρικών σχέσεων και τα αποτελέσματά τους. Σύμφωνα με τις εθνικές εκθέσεις αξιολόγησης για όλες τις πρωτοβουλίες LEADER+ και EQUAL II της Ελλάδας, η ΑΝ.Η κατέλαβε τη δεύτερη θέση στη χρηματοδοτική απορρόφηση μετά την Τοπική Αναπτυξιακή της Θεσσαλονίκης (Τελική έκθεση αξιολόγησης του EQUAL II, 2008, *Synthesis of mid-term evaluations of LEADER+ programmes*, 2005).

Αυτό δεν ήταν ένα συνηθισμένο φαινόμενο την περίοδο εκπόνησης της έρευνας, αφού στην Ελλάδα υπήρχαν πολύ λίγες τοπικές συνεργασίες που λειτουργούσαν οργανωμένα και επέφεραν τα αναμενόμενα αποτελέσματα (Getimis and Grigoriadou, 2004-Grigoriadou and Marava, 2006· Γετίμης και Γεωργαντάς, 2003).¹⁹ Η επιρροή ορισμένων ειδικών παραγόντων, για παράδειγμα οι θεσμικές κληρονομίες (όπως θα δείξουμε και παρακάτω), έπαιξαν σημαντικό ρόλο στην ανάπτυξη και επιτυχία αυτών των εταιρικών σχέσεων. Έτσι, αυτή η ακραία περίπτωση προσφέρει την ευκαιρία της ανάδειξης και διερεύνησης, με έναν πιο λεπτομερή τρόπο, του ρόλου αυτών των παραγόντων, οι οποίοι, σε μια τυπική περίπτωση, θα έχαναν την ιδιαίτερη επίδρασή τους ανάμεσα σε τόσες άλλες μεταβλητές που επηρεάζουν αρνητικά την ανάπτυξη της εταιρικής σχέσης.

Όσον αφορά τη δυνατότητα αναλογικότητας σε μια ακραία περίπτωση, η γενίκευση είναι πιο δύσκολη απ' ό,τι σε μια τυπική περίπτωση, αφού δεν υπάρχουν τόσο πολλές ομοιότητες με εκείνες της ίδιας κατηγορίας (Denscombe, ό.π., σελ. 186-190). Ωστόσο, η δυνατότητα μεταφοράς των ευρημάτων της συγκεκριμένης μελέτης περίπτωσης σε άλλες είναι δυνατή για δύο λόγους: Πρώτον, αν και η περίπτωση της έρευνας είναι μοναδική, εξακολουθεί να παρέχει στοιχεία για τις τοπικές συνεργασίες στην Ελλάδα. Οι παράγοντες που εντοπίζονται στην ακραία περίπτωση υπάρχουν ήδη και επηρεάζουν και τις τυπικές περιπτώσεις (στο ίδιο), ακόμα και αν επιφέρουν αντίθετα αποτελέσματα (π.χ. αποτυχία εταιρικής σχέσης ή εταιρικές σχέσεις με περιορισμένη συνεργασία). Επομένως, ο εντοπισμός τους αναδεικνύει τον ρόλο επιρροής τους στις τυπικές περιπτώσεις. Για παράδειγμα, ένα εμπειρικό αποτέλεσμα αυτής της έρευνας είναι η σημασία του τοπικού ηγέτη στη διευκόλυνση της διαδικασίας σύμπραξης. Αυτό σημαίνει ότι σε άλλες περιπτώσεις αντίστοιχης συνεργασίας οι ερευνητές αλλά και τα στελέχη που εργάζονται για την ανάπτυξη των εταιρικών σχέσεων θα πρέπει να λαμβάνουν υπόψη τον ηγετικό ρόλο, ανεξάρτητα από το αν το αποτέλεσμα της δράσης του είναι αρνητικό για τη συνεργασία ή και αν ακόμα απουσιάζει εντελώς.

Δεύτερον, στις περισσότερες τοπικές εταιρικές σχέσεις στην Ελλάδα, όπως και σε αυτή τη μελέτη περίπτωσης, η δημιουργία τους προκαλείται από τα πάνω, από το εθνικό και ευρωπαϊκό επίπεδο, κυρίως από τα διαρθρωτικά ταμεία της ΕΕ και τις ΚΠ και οργανώνονται θεσμικά σύμφωνα με τους κανόνες των εν λόγω προγραμμάτων. Τέλος, η μελέτη

19. Παρόλο που σήμερα υπάρχει μεγαλύτερη εξοικείωση των τοπικών κοινωνιών με τα εταιρικά σχήματα, τα εμπόδια παραμένουν αρκετά για την επιτυχημένη έκβασή τους (βλ., για παράδειγμα, τη μελέτη περίπτωσης των Alexopoulos *et al.* (2017) για τη συμμετοχή του Δήμου Κορυδαλλού στο πρόγραμμα URBACT II).

περίπτωσης αυτής της έρευνας, όπως και όλες οι άλλες ελληνικές τοπικές εταιρικές σχέσεις, μοιράζονται παρόμοια πολιτική κουλτούρα, γεγονός που οδηγεί στη διαμόρφωση συγκεκριμένων άτυπων θεσμικών κανόνων και σχέσεων, όπως, για παράδειγμα, η έλλειψη εμπιστοσύνης μεταξύ των εταιρών και η κυριαρχία των δημόσιων φορέων στην οργάνωση και λειτουργία της σύμπραξης.

Όπως αναφέρθηκε παραπάνω, η μεμονωμένη μελέτη περίπτωσης περιλαμβάνει την επιλογή της ενσωματωμένης ή της ολιστικής περίπτωσης. Σε αυτή την έρευνα έγινε η επιλογή της ενσωματωμένης μελέτης περίπτωσης για να αυξηθεί η αναστοχαστικότητα της έρευνας, προκειμένου να αντισταθμιστούν τα μειονεκτήματα της επιλογής της μεμονωμένης μελέτης περίπτωσης. Επιλέχθηκαν δύο μονάδες ανάλυσης, οι εταιρικές σχέσεις του LEADER+ και αντίστοιχα του EQUAL II, οι οποίες έχουν αρκετές ομοιότητες αλλά και ορισμένες διαφορές.

Και οι δύο εταιρικές σχέσεις χρηματοδοτούνται από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή και ακολουθούν κοινές αρχές θεσμικής οργάνωσης και διαδικασιών διαμόρφωσης των πολιτικών τους. Ωστόσο, υπάρχουν διαφορές όσον αφορά την εταιρική σύνθεση, τη σχέση με τους δικαιούχους και τον τομέα πολιτικής παρέμβασης. Λόγω των ομοιοτήτων τους, αυτές οι μονάδες ανάλυσης αναδεικνύουν μια λογική αναπαραγωγής, εφόσον εντοπίζονται σε αυτές τις μονάδες επαναλαμβανόμενες αλληλεπιδράσεις μεταξύ των κύριων μεταβλητών της μελέτης. Επιπλέον, λόγω των διαφορών τους, σε κάθε μονάδα εντοπίζονται διαφορετικές πτυχές του ίδιου φαινομένου από την άποψη του ειδικού βάρους των μεταβλητών και των τύπων αλληλεπίδρασης μεταξύ τους, οι οποίες εμπλουτίζουν την κατανόηση της μελέτης περίπτωσης.

Επομένως, η ανάλυση των δύο μονάδων δεν στοχεύει σε μια συστηματική σύγκριση μεταξύ τους (παρόλο που έχουν προκύψει κάποια προφανή συμπεράσματα), αλλά στον εντοπισμό συμπληρωματικών ή επαναλαμβανόμενων αλληλεπιδράσεων, προκειμένου να γίνει καλύτερα κατανοητή η περίπτωση ως ένα ολοκληρωμένο σύνολο. Όπως αναφέρει και ο Yin, στις ενσωματωμένες περιπτώσεις υπάρχει πάντα ο κίνδυνος απώλειας της εστίασης στον ολιστικό χαρακτήρα της περίπτωσης. «Αν δοθεί μεγάλη προσοχή σε αυτές τις υπομονάδες [...] η μελέτη περίπτωσης θα μετατοπίσει τον προσανατολισμό της και θα αλλάξει τη φύση της» (Yin, ό.π., σελ. 46).

Η έρευνα ασχολήθηκε επίσης και με τέσσερις μικρές περιπτώσεις ως συμπληρωματική ερευνητική πρακτική προκειμένου να κατανοήσει πιο αναλυτικά τις σχέσεις του θεσμού των εταιρικών σχέσεων με τους δικαιούχους. Κάθε μικρή περίπτωση είναι μια ιστορία, μια αφήγηση σχετικά με το ιστορικό ενός δικαιούχου στην εταιρική σχέση, ξεκινώντας από τον τρόπο με τον οποίο ήρθε σε επαφή με το πρόγραμμα μέχρι την υλοποίηση των δράσεων του προγράμματος. Οι μικρές αυτές περιπτώσεις περιλαμβάνουν δύο δικαιούχους του έργου EQUAL II, τους γυναικείους συνεταιρισμούς της Ζάκρου και της Κρουσανιώτισσας, καθώς και δύο δικαιούχους από το LEADER+, τον ιδιοκτήτη του τουριστικού καταλύματος στο χωριό Καταλαγάρι και τη συστάδα επιχειρήσεων

(cluster) οινοποιείων του νομού Ηρακλείου. Αυτή η ερευνητική πρακτική επέτρεψε την κατανόηση, μέσα σε ένα σύντομο χρονικό διάστημα, της ακολουθίας των γεγονότων του συνεργατικού σχήματος και την εμβάθυνση στον τρόπο με τον οποίο μια ομάδα ατόμων, μέσα από το δικό της βίωμα, ερμηνεύει την πραγματικότητα των συνεργασιών. Με αυτόν τον τρόπο αναδείχθηκαν και νέα ζητήματα για περαιτέρω ανάλυση τα οποία εντάχθηκαν στη μελέτη περίπτωσης.

4.2.2 Προκλήσεις στον καθορισμό του πεδίου εφαρμογής της μελέτης περίπτωσης

Μια δυσκολία της μελέτης περίπτωσης είναι ο καθορισμός του πεδίου εφαρμογής της, η δημιουργία δηλαδή των ορίων μεταξύ του πλαισίου όπου εξελίσσεται το φαινόμενο και του ίδιου του φαινομένου (Yin, ό.π., 39-55· Denscombe, ό.π., σελ. 38). Στην περίπτωση αυτής της μελέτης, το κύριο πρόβλημα αφορά τον χωρικό χαρακτηρισμό και των δύο εταιρικών σχέσεων ως αστικών ή αγροτικών, επιλογή που μπορεί να έχει συνέπειες και στη θεωρητική προσέγγιση της ερευνητικής πρότασης. Κατ' αρχάς, η δυσκολία αυτή προέκυψε από την έλλειψη ενός καθολικά αποδεκτού ορισμού του αστικού και του αγροτικού χώρου (Pizzoli and Gong, 2001). Από τη μία πλευρά, υπάρχει η απλή προσέγγιση του ΟΟΣΑ, στην οποία μια «αγροτική περιοχή» ορίζεται απλώς από την πυκνότητα του πληθυσμού και, από την άλλη, υπάρχει μια πλούσια βιβλιογραφία σχετικά με μια σειρά επιπρόσθετων μεταβλητών που πρέπει να ληφθούν υπόψη και να συμπεριληφθούν στην τυπολογία των αστικών-αγροτικών περιοχών.

Η έλλειψη ενοποιημένου ορισμού προκύπτει από τη σύγχρονη μεταμόρφωση των αγροτικών περιοχών σε παγκόσμιο επίπεδο, λόγω νέων μορφών οικονομικής οργάνωσης, τεχνολογικών αλλαγών και παγκοσμιοποίησης. Οι αγροτικές περιοχές δεν θα μπορούσαν πλέον να είναι συνώνυμες με τη γεωργία, δεδομένου ότι η απασχόληση και το εισόδημα σε αυτές τις περιοχές προέρχονται πλέον από μια διαφοροποιημένη οικονομία που περιλαμβάνει υπηρεσίες και δραστηριότητες μεταποίησης. Η διαδικασία αυτή επιταχύνθηκε με τη βελτίωση των υποδομών και την παροχή νέων δικτύων μεταφοράς που διευκόλυναν την πρόσβαση, καθώς και με νέες μορφές επικοινωνίας (π.χ. τεχνολογίες της πληροφορίας) και τρόπους διαβίωσης.

Επιπλέον, η αλληλεξάρτηση των αγροτικών και των αστικών περιοχών αυξήθηκε μέσω μιας συνεχούς και πολύμορφης ανταλλαγής πόρων σε οικονομικό και πολιτιστικό επίπεδο που έχει αμβλύνει τα όρια του διαχωρισμού τους (Boscacci, 1999). Τέλος, το φαινόμενο της παγκοσμιοποίησης έχει εντείνει την αλληλεπίδραση του αγροτικού με τον αστικό χώρο με διάφορους τρόπους, παραβιάζοντας τα παραδοσιακά όρια και υπερβαίνοντας τα διαφορετικά επίπεδα της γεωγραφικής κλίμακας (Scott, Gilbert and Gelan, 2007· Garner, 2017). Επομένως, δεν υπάρχει σαφής διάκριση μεταξύ του αγροτικού και του αστικού χώρου, αλλά μάλλον μια συνέχεια μεταξύ των δύο με πολλές ενδιάμεσες αποχρώσεις.

Στην Ελλάδα, ο αγροτικός χώρος βιώνει επίσης μια σημαντική μεταμόρφωση. Τα τελευταία πενήντα χρόνια, η παραδοσιακή αστική διαχρονική διχοτόμηση έχει δώσει τη θέση της σε πολύπλοκες χωροταξικές διαμορφώσεις, οι οποίες βρίσκονται σε διαδικασία συνεχούς αλλαγής. Για παράδειγμα, η αγροτική ανάπτυξη δεν εξαρτάται πλέον μόνο από τον γεωργικό τομέα, αλλά και από μια μεγάλη ποικιλία οικονομικών δραστηριοτήτων, κυρίως στον τομέα των υπηρεσιών και του τουρισμού. Επιπλέον, υπάρχει μια αυξημένη ανταλλαγή αγροτικών-αστικών σχέσεων που σχετίζεται με τη θέση των δραστηριοτήτων, την αστικοποίηση και τις οικονομίες κλίμακας (Ilioroulou, Stratakis and Tsatsaris, 2006).

Επιστρέφοντας στις ΚΠ, το LEADER+ έχει μια καθαρά γεωγραφική προσέγγιση κλίμακας, εφόσον προσδιορίζει την εφαρμογή των δράσεων σε ορεινές και μειονεκτικές περιοχές με έντονα κοινωνικοοικονομικά προβλήματα. Το EQUAL II δεν ασχολείται ιδιαίτερα με τη γεωγραφική κλίμακα των δράσεών του. Αυτό που είναι σημαντικό είναι η ταυτότητα των δικαιούχων και ο τομέας πολιτικής. Ωστόσο, το EQUAL II της συγκεκριμένης μελέτης περίπτωσης έδωσε ένα γεωγραφικό στίγμα στο έργο, με την εξειδίκευση της κατηγορίας των δικαιούχων από τον γενικό στόχο των ανέργων γυναικών στις υποαπασχολούμενες γυναίκες χαμηλού εισοδήματος και στις αγρότισσες που ζουν σε ορεινές περιοχές. Έτσι, και τα δύο έργα κατέληξαν να απευθύνονται σε απομακρυσμένες μη προσβάσιμες αγροτικές περιοχές. Μάλιστα, η λειτουργία των δύο προγραμμάτων δεν καλύπτει μόνο παρόμοιους γεωγραφικούς χώρους αλλά, σε ορισμένες περιπτώσεις, η γεωγραφική τους παρέμβαση επικαλύπτεται.

Ωστόσο, προκύπτουν δύο ερωτήματα. Κατ' αρχάς, πόσο αγροτικές είναι αυτές οι περιοχές παρέμβασης; Σε πολλές περιπτώσεις, αποτελούν τμήματα δήμων, οι οποίοι, σύμφωνα με την Ελληνική Στατιστική Αρχή (ΕΛΣΤΑΤ), χαρακτηρίζονται ως αστικοί. Για παράδειγμα, οι παρεμβάσεις των προγραμμάτων πραγματοποιήθηκαν σε δήμους όπως το Αρκαλοχώρι, οι Αρχάνες και ο Μύρνας, οι οποίοι ανήκουν σε αυτή την κατηγορία. Επιπρόσθετα, κάποιες αγροτικές κοινότητες, όπως οι Γοργολιάνοι, το Γάζι και το Τέμενος, βρίσκονται κοντά στο αστικό κέντρο του Ηρακλείου, γεγονός που σημαίνει ότι η ανταλλαγή πόρων αλλοιώνει ολοένα και περισσότερο τον αγροτικό χαρακτήρα τους. Αν και η γεωργική δραστηριότητα παραμένει η κύρια πηγή εισοδήματος, η απασχόληση στον τομέα του τουρισμού και οι συναφείς δραστηριότητες, όπως το εμπόριο και οι μικρές βιοτεχνίες, αυξάνονται συνεχώς (Ilioroulou, Stratakis and Tsatsaris, 2006-βλ. επίσης το επόμενο κεφάλαιο για το τοπικό κοινωνικοοικονομικό πλαίσιο της μελέτης περίπτωσης).

Σχετικά με το δεύτερο ερώτημα, ο γεωγραφικός χαρακτήρας της συνεργασίας προσδιορίζεται από την περιοχή παρέμβασης ή από την περιοχή στην οποία οι εταίροι έχουν την επαγγελματική βάση τους; Όπως η περιοχή παρέμβασης δεν μπορεί να ταυτιστεί με τη διχοτόμηση μεταξύ αγροτικών και αστικών περιοχών, το ίδιο συμβαίνει και με τη γεωγραφική βάση των εταίρων. Στην εταιρική σχέση EQUAL II, πολλοί εταίροι έχουν

έδρα μια πόλη, όπως τα ερευνητικά κέντρα και το κέντρο κατάρτισης που βρίσκονται στην πόλη του Ηρακλείου. Στο LEADER+, ορισμένοι δήμαρχοι προέρχονται από αστικούς δήμους. Η ΑΝ.Η βρίσκεται επίσης στις Αρχάνες, ένα μεγάλο χωριό κοντά στο αστικό κέντρο του Ηρακλείου. Όσον αφορά τους δικαιούχους, στην περίπτωση του LEADER+, μερικοί από αυτούς υλοποίησαν τις επιχορηγούμενες δράσεις του προγράμματος στο χωριό της καταγωγής τους, ενώ ζουν στο Ηράκλειο, όπως συνέβη στην περίπτωση των τουριστικών καταλυμάτων στο χωριό Καταλαγάρι και στη συστάδα επιχειρήσεων των οινοποιείων.

Εξαιτίας αυτού του προβληματισμού, οι συνεργασίες της μελέτης περίπτωσης ορίστηκαν ως τοπικές, ώστε το ζήτημα της γεωγραφικής κλίμακας να παραμείνει ως καθοριστικό στοιχείο της ανάλυσης, αποφεύγοντας ταυτόχρονα έναν απλοποιημένο και διχοτομικό αναγωγισμό στους όρους αγροτικό-αστικό, οι οποίοι δεν θα επέτρεπαν την κατανόηση των πολύπλευρων χαρακτηριστικών της περιοχής λειτουργίας και παρέμβασης των εταιρικών σχημάτων.

4.3 Μέθοδοι έρευνας

Η έρευνα αυτή αξιοποιεί την τεχνική του μεθοδολογικού τριγωνισμού, ξεπερνώντας την παραδοσιακή πλέον προσέγγιση του μεθοδολογικού μονισμού, δηλαδή την πρακτική της χρήσης μίας μόνο ερευνητικής μεθόδου. Ο τριγωνισμός, που εφαρμόζεται όλο και περισσότερο στις κοινωνικές επιστήμες, περιλαμβάνει τη χρήση περισσότερων από μία μεθόδους συλλογής δεδομένων για τη μελέτη του ίδιου φαινομένου. Υπάρχουν δύο βασικά πλεονεκτήματα σε αυτή την τεχνική. Αφενός, επιτρέπει στην έρευνα να ασχοληθεί με περισσότερα επίπεδα διερεύνησης με σκοπό τη βελτίωση της ποιότητας της έρευνας, καθώς η κάθε μέθοδος έχει τις δικές της υποθέσεις σχετικά με τη φύση του κοινωνικού κόσμου και παρέχει διαφορετικά είδη δεδομένων. Από την άλλη πλευρά, επιτρέπει την επαλήθευση των δεδομένων που προκύπτουν από διαφορετικές μεθόδους, βελτιώνοντας κατ' αυτόν τον τρόπο την εγκυρότητα της έρευνας. Συνεπώς, η έρευνα που χρησιμοποιεί πολλαπλές μεθόδους ενισχύει την εμπιστοσύνη στα δεδομένα της εφόσον έχουν αξιοποιηθεί περισσότεροι του ενός τρόποι για τη μέτρησή τους (Bryman, ό.π., σελ. 603-624. Denscombe, ό.π., σελ. 131-34).

Επίσης, η χρήση μεικτών μεθόδων μετατοπίζει την έρευνα από τη μακροχρόνια διαμάχη μεταξύ «ποιοτικής-ποσοτικής» προσέγγισης, η οποία σχετίζεται και με διαφορετικές ερευνητικές μεθόδους που υποστηρίζουν οι ερμηνευτικοί-εθνογράφοι και οι θετικιστές επιστήμονες αντίστοιχα. Πρόκειται για μια αναχρονιστική συζήτηση, η οποία δεν αναγνωρίζει την πρόσφατη κριτική αξιολόγηση αυτής της διχοτόμησης και την τάση για σύγκλιση των επιστημολογιών και του συνδυασμού διαφορετικών μεθόδων, ποιοτικών και ποσοτικών (όπως συμβαίνει και στον κριτικό ρεαλισμό) (Tashakkori and Tedllie,

2010). Επιπλέον, η πιο πρόσφατη βιβλιογραφία για τη μεθοδολογία των κοινωνικών επιστημών προτείνει ότι η επιλογή μιας μεθόδου δεν μπορεί να γίνεται αφηρημένα, αντίθετα πρέπει να σχετίζεται με το συγκεκριμένο ερευνητικό πρόβλημα και το αντικείμενο της ανάλυσης (Alvesson and Skoldberg, 2000, σελ. 4· Plano and Ivankova, 2016).

Η μελέτη περίπτωσης ως ερευνητική στρατηγική έχει περισσότερες δυνατότητες να χρησιμοποιεί πολλαπλές μεθόδους συλλογής δεδομένων από άλλες ερευνητικές στρατηγικές, όπως το πείραμα ή τα ερωτηματολόγια. Ειδικότερα, αν και υπάρχει μια τάση να συσχετίζονται οι μελέτες περίπτωσης με την ποιοτική έρευνα, αυτή η σχέση δεν είναι αποκλειστική, καθώς η στρατηγική αυτή αφήνει χώρο και για την παραγωγή ποσοτικών δεδομένων (Bryman, ό.π., σελ. 52-57). Επομένως, η παρατήρηση, οι συνεντεύξεις, τα ερωτηματολόγια, αλλά και η δευτερογενής ανάλυση είναι μέθοδοι που ενθαρρύνονται από αυτή τη στρατηγική (Yin, ό.π., σελ. 97).

Ο ερευνητικός σχεδιασμός αυτής της μελέτης αξιοποίησε τέσσερις μεθόδους άμεσης συλλογής δεδομένων: την ημιδομημένη συνέντευξη, ένα μικρό σε έκταση ερωτηματολόγιο, την αφήγηση και την άμεση παρατήρηση. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκε επισκόπηση των εθνικών εκθέσεων και των εκθέσεων αξιολόγησης της ΕΕ, καθώς και των πιο σημαντικών επίσημων εγγράφων που αφορούν τις υπό μελέτη εταιρικές σχέσεις. Η έρευνα διεξήχθη από τον Δεκέμβριο του 2007 έως τον Ιανουάριο του 2009. Κατά τη διάρκεια αυτής της περιόδου, έγιναν επτά επισκέψεις στο πεδίο διάρκειας 3-4 ημερών τη φορά. Αν και αυτός ο τρόπος επαφής με το πεδίο περιόρισε την άμεση παρατήρηση για το τι κάνουν οι εταίροι σε πραγματικό χρόνο σε αυτές τις συμπράξεις, παρείχε το πλεονέκτημα του αναστοχασμού στο ενδιαμέσο διάστημα, μεταξύ των επισκέψεων, ο οποίος δημιουργούσε μια συνεχιζόμενη ανατροφοδότηση μεταξύ συλλογής δεδομένων και θεωρητικής ανάπτυξης.

4.3.1 Συνεντεύξεις

Δεδομένου ότι υπήρχαν πολλές και διαφορετικές κατηγορίες συμμετεχόντων στις δύο συμπράξεις, όπως εταίροι, τοπικοί ηγέτες, στελέχη κρατικών δημόσιων οργανισμών και στελέχη θεσμών της ΕΕ στις Βρυξέλλες, αναπτύχθηκαν τρία διαφορετικά σχέδια συνέντευξης που απευθύνονταν σε διαφορετικές κατηγορίες συνεντευξιαζόμενων. Με αυτόν τον τρόπο, σε κάθε κατηγορία απευθύνθηκαν συναφείς ερωτήσεις ως προς τον ρόλο τους στη σύμπραξη, οι οποίες επέτρεψαν τη συγκέντρωση λεπτομερειακών και σχετικών στοιχείων για τον πολυεπίπεδο χαρακτήρα των εταιρικών σχέσεων.

Ο εντοπισμός των ηγετών έγινε από τη θεσμική τους θέση και από τη φήμη τους στους εταίρους. Συνολικά διεξήχθησαν 34 συνεντεύξεις. Η διάρκεια της συνέντευξης κυμάνθηκε από 45 λεπτά έως και 1 ½ ώρα. Από τις 34 συνεντεύξεις, μόνο 7 δεν ηχογραφήθηκαν επειδή οι συνεντευξιαζόμενοι δεν αισθάνονταν άνετα με την ηχογράφιση και αρνήθηκαν τη χρήση της. Σε αυτές τις περιπτώσεις, κρατήθηκαν σημειώσεις κατά τη διάρκεια της συνέντευξης.

Οι περισσότερες συνεντεύξεις διεξήχθησαν σε περιβάλλον εμπιστοσύνης και καλής θέλησης και οι απαντήσεις ήταν επαρκείς, πλήρεις και ανοικτές, γεγονός πολύ ικανοποιητικό, αν λάβουμε υπόψη τη χαμηλή εξοκείωση που έχει η ελληνική κοινωνία με έρευνες πεδίου. Μόνο σε ορισμένα ερωτήματα που αφορούσαν ευαίσθητα ζητήματα, όπως τις πελατειακές σχέσεις και τις σχέσεις των πολιτικών και των κομμάτων με άτυπα δίκτυα, μερικοί συνεντευξιζόμενοι έδωσαν τυπικές απαντήσεις προσαρμοσμένες σε μια «ιδανική» πραγματικότητα. Σε μία μάλιστα περίπτωση, ο συνεντευξιζόμενος βρέθηκε σε τέτοια αμυντική θέση, που ανέφερε αποκλειστικά και συστηματικά το νομικό πλαίσιο που διέπει τη λειτουργία της εταιρικής σχέσης.

Μια δυσκολία για την επιλογή των συνεντευξιζόμενων ήταν η διάκριση μεταξύ εταιρών και ωφελουμένων. Μερικοί ωφελούμενοι ήταν και στα δύο προγράμματα, μέλη του διοικητικού συμβουλίου της εταιρικής σχέσης. Σε αυτές τις περιπτώσεις, επιλέχθηκε να αντιμετωπιστούν οι ωφελούμενοι ως εταίροι και να χρησιμοποιηθεί η μέθοδος της αφήγησης μιας ιστορίας στους υπόλοιπους δικαιούχους που δεν ήταν μέλη της εταιρικής σχέσης. Τέλος, οι Έλληνες εξωτερικοί αξιολογητές και οι ανώτεροι υπάλληλοι θεσμών της ΕΕ φαινόταν να είχαν ακραίες, πολύ θετικές ή πολύ αρνητικές, απόψεις και αντιλήψεις για τις ελληνικές τοπικές συνεργασίες. Σε αυτές τις περιπτώσεις, έγινε μια προσπάθεια περιορισμού των «υποκειμενικών» δεδομένων μέσω της αξιοποίησης της παρατήρησης και της δευτερογενούς ανάλυσης των εκθέσεων αξιολόγησης.

4.3.2 Αφήγηση ιστορίας

Παράλληλα με τις συνεντεύξεις στους εταίρους, η προσέγγιση των ωφελουμένων έγινε μέσω αφηγηματικών μεθόδων συλλογής δεδομένων, όπως η αφήγηση μιας ιστορίας. Θεωρήθηκε ότι αυτή η μέθοδος ήταν πιο κατάλληλη για κατηγορίες δικαιούχων όπως γυναίκες αγρότισσες, που ενδέχεται να τις δυσχεραίνει μια επίσημη δομημένη συνέντευξη αναφορικά με την εμπιστοσύνη και την ευκολία απάντησης των θεμάτων. Αντ' αυτού, τους ζητήθηκε να πουν την ιστορία τους σχετικά με τη συμμετοχή τους σε αυτά τα προγράμματα. Πραγματοποιήθηκαν τέσσερις συνεντεύξεις με τους δικαιούχους και των δύο εταιρικών σχέσεων, δύο από κάθε πρόγραμμα, και συγκεντρώθηκαν δεδομένα κυρίως από την περίοδο έναρξης της εταιρικής σχέσης και δεδομένα σχετικά με τον τύπο της συμμετοχής της τοπικής κοινότητας στις εταιρικές σχέσεις.

Η συζήτηση δεν ήταν δομημένη, συνήθως ξεκινούσε από το γενικό θέμα της συμμετοχής τους στο έργο και ακολουθούσαν συζητήσεις για τις προσωπικές τους εμπειρίες και τα συναισθήματά τους σχετικά με τις δράσεις που υλοποίησαν. Οι αφηγητές αισθάνονταν ελεύθεροι να αναφέρουν την ιστορία τού πώς συμμετείχαν σε αυτό το έργο, να μιλήσουν για τις δυσκολίες και τις ευκαιρίες που αντιμετώπισαν και για τις πιθανές λύσεις στα προβλήματα που παρουσιάστηκαν. Δίνοντάς τους την ευκαιρία να περιγράψουν και να εξηγήσουν με δικά τους λόγια τι έχουν κάνει και τι σκέφτονται για όλα αυτά τα θέματα, ανταπέδωσαν την ευκαιρία στον ερευνητή να κατανοήσει, με μια

χρονική ακολουθία (όπως σε μια ταινία), όλα τα στάδια εξέλιξης της εταιρικής σχέσης. Όπως χαρακτηριστικά επισημαίνεται και στη βιβλιογραφία, οι αφηγήσεις αναδεικνύουν: «τη σημασία του χρόνου και τη σύνδεση των γεγονότων ως ένα πλήρες σύνολο» (Alvesson and Skoldberg, 2000, σελ. 92-93). Οι συζητήσεις διεξήχθησαν σε ένα ανεπίσημο και φιλικό περιβάλλον, πίνοντας καφέ και δοκιμάζοντας τα τοπικά προϊόντα, και συνήθως ολοκληρώνονταν με μια βόλτα στα έργα των δικαιούχων (τουριστικά καταλύματα, υποδομές συνεταιρισμών, αμπέλια και οινοποιείο).

4.3.3 Ερωτηματολόγιο

Το ερωτηματολόγιο αποτελείται από 12 κλειστές ερωτήσεις που διερευνούν τη γνώμη και την εμπειρία των εταίρων και των δικαιούχων σχετικά με δύο μεταβλητές, το κοινωνικό κεφάλαιο και την πολιτική κουλτούρα. Τα περισσότερα ερωτήματα διαμορφώθηκαν με βάση την έρευνα του Stone (2001) για το κοινωνικό κεφάλαιο και την έρευνα PLUS (Participation, Leadership and Sustainability, 2001) για την ηγεσία των πόλεων και τη συμμετοχή της κοινότητας.

Οι κλειστές ερωτήσεις περιλάμβαναν δύο επιλογές, όπως «ναι/όχι», ή περισσότερες επιλογές (κλίμακα Likert) σχετικά με τον βαθμό συμφωνίας ή διαφωνίας σε ένα θέμα. Ορισμένες από τις κλειστές ερωτήσεις περιλάμβαναν και μια ανοικτή επιλογή, επισημασμένη ως «άλλο». Για αυτές τις ανοιχτές επιλογές, πραγματοποιήθηκε μια διαδικασία κωδικοποίησης κατά την ανάλυση δεδομένων.

Διανεμήθηκαν 26 ερωτηματολόγια αποκλειστικά στους τοπικούς εταίρους και δικαιούχους που συμμετείχαν στις συνεντεύξεις και συμπληρώθηκαν 23, το οποίο αποτελεί ένα καλό ποσοστό ανταπόκρισης. Το ερωτηματολόγιο δόθηκε στο τέλος της συνέντευξης και, ανάλογα με τον χρόνο που διέθεταν, οι ερωτηθέντες συμπλήρωναν αμέσως το ερωτηματολόγιο ή το έστειλαν με ηλεκτρονικό ταχυδρομείο αργότερα. Στις περιπτώσεις που συμπληρώθηκε άμεσα το ερωτηματολόγιο, δημιουργήθηκαν και καταγράφηκαν ενδιαφέρουσες ερωτήσεις και σχόλια.

Αυτή η μέθοδος είχε έναν βασικό περιορισμό, τον πληθυσμό, ο οποίος ήταν αρκετά μικρός, ώστε να μην επιτρέπει την πραγματοποίηση στατιστικών γενικεύσεων ή συσχετισμών μεταξύ ερωτήσεων ή μεταξύ αυτών και των δημογραφικών χαρακτηριστικών των ερωτηθέντων, όπως το φύλο και το επάγγελμα (παρόλο που τα ερωτήματα αυτά είχαν συμπεριληφθεί στο ερωτηματολόγιο). Για αυτόν τον λόγο δεν αντιμετωπίστηκε ισότιμα με τις υπόλοιπες μεθόδους αλλά αξιοποιήθηκε ως μια πρόσθετη πηγή πληροφοριών χωρίς διάθεση γενίκευσης. Το ερωτηματολόγιο θα είχε στατιστική ανταπόκριση αν απευθυνόταν στο σύνολο της τοπικής κοινωνίας, γεγονός δύσκολο λόγω των οικονομικών περιορισμών της έρευνας.

4.3.4 Παρατήρηση

Τα βασικά δεδομένα της έρευνας προέκυψαν από τις συνεντεύξεις και σε μικρότερο βαθμό από τη συστηματική άμεση παρατήρηση. Η παρατήρηση ήταν μια συμπληρωματική μέθοδος της συνέντευξης και έλαβε χώρα κατά τη διάρκεια των επιτόπιων επισκέψεων για τη διεξαγωγή των συνεντεύξεων. Η παρατήρηση ήταν πάντα μια εγγενης και συνεχής δράση στην έρευνα που αντλούσε δεδομένα από την πραγματικότητα με έναν μη επιλεκτικό τρόπο. Καταγράφηκαν μακροσκελείς σημειώσεις πεδίου με όλα όσα είχαν ιδιαίτερη σημασία για τον ερευνητικό σκοπό: από το φυσικό περιβάλλον μέχρι τις δραστηριότητες, τα συναισθήματα, τις αντιδράσεις των εταίρων και των δικαιούχων και, στη συνέχεια, όλες αυτές οι σημειώσεις αναλύθηκαν με συστηματικό τρόπο.

4.3.5 Δευτερογενής ανάλυση

Εκτός από τις παραπάνω μεθόδους, αξιοποιήθηκε και η δευτερογενής ανάλυση ως συμπληρωματική μέθοδος. Το υλικό περιλάμβανε τις ευρωπαϊκές, εθνικές και τοπικές εκθέσεις αξιολόγησης των έργων, τις επίσημες θέσεις της Ευρωπαϊκής Επιτροπής για αυτά τα προγράμματα, τα προεδρικά διατάγματα που ορίζουν θεσμικά τον τρόπο υλοποίησης των συμπράξεων, τα πρακτικά της λήψης αποφάσεων των διοικητικών τους συμβουλίων, όλες τις διαθέσιμες επιστολές και το ενημερωτικό υλικό προς τους δικαιούχους και τους εταίρους και, τέλος, τα επίσημα στατιστικά στοιχεία για την περιοχή της Κρήτης. Δυστυχώς, το υλικό δεν περιλάμβανε άρθρα από τον έντυπο Τύπο, τα οποία θεωρούνται πολύτιμη πηγή πληροφοριών, εάν χρησιμοποιούνται με κριτικό τρόπο. Οι εφημερίδες του νομού Ηρακλείου δεν συμπεριλήφθηκαν ως αντικείμενο μελέτης, επειδή δεν είχαν αρχειοθετηθεί ηλεκτρονικά, γεγονός που θα καθιστούσε χρονοβόρα και δύσκολη την αναζήτηση σχετικών άρθρων.

Γενικά, η χρήση της δευτερογενούς ανάλυσης μπορεί να είναι πολύ ωφέλιμη για τον εντοπισμό νέων δεδομένων που θα χρειαστούν περαιτέρω ανάλυση ή για την πολλαπλή επαλήθευση των συλλεγόμενων δεδομένων σε συνδυασμό και με άλλες μεθόδους (Robson, 1993, σελ. 272-285). Ωστόσο, όταν χρησιμοποιείται η δευτερογενής ανάλυση, πρέπει να δοθεί ιδιαίτερη προσοχή στο γεγονός ότι έχουμε να κάνουμε με κάτι που έχει παραχθεί για κάποιον άλλον σκοπό και όχι για τους συγκεκριμένους στόχους της έρευνάς μας. Με αυτόν τον τρόπο, «τα έγγραφα είναι σημαντικά για αυτό που υποτίθεται ότι πρέπει να ολοκληρώσουν και για τα οποία γράφονται» (Bryman, 2008, σελ. 527) και δεν πρέπει να θεωρούνται απλές αναπαραστάσεις της πραγματικότητας.

Αυτό ήταν ιδιαίτερα εμφανές στην περίπτωση των εθνικών και ευρωπαϊκών εκθέσεων αξιολόγησης των δύο προγραμμάτων. Οι εκθέσεις αξιολόγησης της ΕΕ αντιμετώπιζαν τα δεδομένα της αξιολόγησης με ευαισθησία λόγω της πολιτικής βούλησης να στηρίξουν αυτά τα προγράμματα. Από την άλλη πλευρά, στις εθνικές και τοπικές εκθέσεις αξιολόγησης, το επίκεντρο ήταν κυρίως η απεικόνιση θετικών αποτελεσμάτων, δεδομένου ότι η απρόσκοπτη εισροή ευρωπαϊκών πόρων εξαρτάται από αυτές τις αξιολογήσεις.

Λαμβάνοντας όλα αυτά υπόψη, τα δεδομένα από τις εκθέσεις αξιολόγησης αξιοποιήθηκαν πολύ προσεκτικά, με ανάλυση «μεταξύ των γραμμών», για την ανάδειξη εκείνων των θεμάτων που παρέμειναν στη «σκιά» στην επίσημη παρουσίαση των δεδομένων της έκθεσης.

Όσον αφορά τα στατιστικά στοιχεία της μελέτης περίπτωσης, η κύρια πηγή πρωτογενών στατιστικών στοιχείων προέρχεται από την ΕΛΣΤΑΤ και χρησιμοποιήθηκαν για την περιγραφή του κοινωνικοοικονομικού πλαισίου της υπό μελέτη περιοχής (βλ. επόμενο κεφάλαιο). Επιπροσθέτως, στις παραπάνω στατιστικές προστέθηκαν οι διαθέσιμες πληροφορίες από τις δύο μελέτες του Περιφερειακού Επιχειρησιακού Προγράμματος Κρήτης (2000-2006 και 2007-2013) και η τοπική έκθεση αξιολόγησης του LEADER+. Αυτές οι μελέτες είχαν επίσης επεξεργαστεί στοιχεία από την ΕΛΣΤΑΤ, καθώς και από την EUROSTAT.

4.4 Ανάλυση δεδομένων

Η ανάλυση δεδομένων είναι μια διαδικασία μετατροπής των δεδομένων από το πεδίο σε ευρήματα που απαντούν σε ερευνητικά ερωτήματα (Yin, ό.π., σελ. 109). Υπάρχουν διαφορετικές στρατηγικές για την ανάλυση ποιοτικών και ποσοτικών δεδομένων. Ωστόσο, το σημαντικό είναι ότι και οι δύο στρατηγικές θα πρέπει να πληρούν την αρχή της εγκυρότητας. Τα δεδομένα που συλλέγονται στη συγκεκριμένη μελέτη περίπτωσης είναι κατά κύριο λόγο ποιοτικά και προέρχονται από συνεντεύξεις, άμεση παρατήρηση και αφηγήσεις. Μόνο ένα μικρό μέρος των δεδομένων είναι ποσοτικό και προέρχεται από τα ερωτηματολόγια. Σε αντίθεση με τα ποσοτικά δεδομένα, τα ποιοτικά δεδομένα δεν έχουν ένα πρότυπο ανάλυσης και οι τεχνικές τους είναι λιγότερο ανεπτυγμένες. Υπάρχουν λίγοι ερευνητές, όπως ο Yin (2003) και οι Miles και Huberman (1994), που έχουν δώσει στην ανάλυση ποιοτικών δεδομένων ένα πεδίο αυστηρής ανάλυσης αντίστοιχο με αυτό των ποσοτικών δεδομένων (Robson, 1993, σελ. 370-407).

Σύμφωνα με τους Miles και Huberman (1994, σελ. 5-11), αυτό που κάνει ο ερευνητής στην ανάλυση των ποιοτικών δεδομένων είναι η κατανομή των δεδομένων σε ενότητες που προσδιορίζονται ως σημαντικές για τα ερευνητικά ερωτήματα και στη συνέχεια η ανασυγκρότηση των δεδομένων με βάση τον εντοπισμό διαδικασιών, σχέσεων και τύπων κ.λπ. Σκοπός αυτής της διαδικασίας είναι να επιβεβαιωθούν/τροποποιηθούν οι γενικές υποθέσεις της έρευνας με ολοκληρωμένο και κατανοητό τρόπο. Οι συγγραφείς αναγνωρίζουν σε αυτή τη διαδικασία τρία βήματα: την ταξινόμηση των δεδομένων, την παρουσίαση των δεδομένων και την εξαγωγή συμπερασμάτων με επαλήθευση.

Η ταξινόμηση των δεδομένων αναφέρεται στη διαδικασία επιλογής και, επομένως, στην απλοποίηση και «μείωση» των δεδομένων που συγκεντρώθηκαν από τις μεθόδους έρευνας. Η παρουσίαση των δεδομένων αναφέρεται στους τρόπους εμφάνισης

των δεδομένων, τα οποία περιλαμβάνουν πίνακες, γραφήματα και διαγράμματα που απεικονίζουν τα μοτίβα και τα ευρήματα από τα δεδομένα. Τα συμπεράσματα και η επαλήθευση αναφέρονται σε μια διαδικασία ανάπτυξης μιας πρωτότυπης σκέψης σχετικά με τους παράγοντες επιρροής και τις ερμηνείες των ευρημάτων.

Ωστόσο, αυτή η τεχνική διαχείρισης δεδομένων, η οποία εφαρμόστηκε σε αυτή την έρευνα, δεν επαρκεί από μόνη της, εάν δεν συνοδεύεται από μια συστηματική στρατηγική ανάλυσης δεδομένων. Και αυτή η συστηματική στρατηγική εξαρτάται από την επιστημολογική προσέγγιση της έρευνας. Ο Yin (ό.π., σελ. 115) παρουσιάζει δύο βασικές στρατηγικές: η μία βασίζεται στις θεωρητικές προτάσεις της έρευνας βάσει των οποίων αναλύονται τα δεδομένα. Η δεύτερη στρατηγική στηρίζεται στην ανάπτυξη ενός ευρύτερου πλαισίου, το οποίο κατευθύνει την οργάνωση της μελέτης περίπτωσης. Η στρατηγική αυτή σχετίζεται συνήθως με την αφηγηματική περιγραφή της μελέτης περίπτωσης στηριζόμενη στις θεωρίες της φαινομενολογίας και της ερμηνευτικής, εφόσον σε αυτές τις περιπτώσεις το θεωρητικό πλαίσιο δεν καθοδηγεί αυστηρά την ερευνητική διαδικασία.

Σύμφωνα με την επιστημολογική προσέγγιση αυτής της έρευνας, υιοθετείται η πρώτη στρατηγική, η οποία συσχετίζει ένα συγκεκριμένο θεωρητικό πλαίσιο με τα δεδομένα. Ωστόσο, αναγνωρίζει δύο αρχές από την ερμηνευτική επιστημολογική προσέγγιση: η ανάλυση των δεδομένων οφείλει να είναι κυκλική και αναστοχαστική (Bryman, 2008, σελ. 541-546). Σύμφωνα με αυτές τις αρχές, οι «λέξεις», η κοινή μορφή που παίρνουν τα ποιοτικά δεδομένα, είναι πλούσιες σε διαφορετικές σημασίες για την «πραγματική» λέξη εκεί έξω, σε σύγκριση με τους «σαφείς» και αφηρημένους αριθμούς της «αντικειμενικής» πραγματικότητας. Συνεπώς, ο ερευνητής συμμετέχει ενεργά κατά τη διάρκεια της διαδικασίας ανάλυσης και προσεγγίζει με κριτικό και κυκλικό τρόπο τα δεδομένα και όχι ως το τελικό αποτέλεσμα της ερευνητικής διαδικασίας.

Αυτός είναι και ο λόγος για τον οποίο οι Miles και Huberman (ό.π., σελ. 55-68) αναφέρονται στην ανάλυση ποιοτικών δεδομένων ως μια συνεχή και διαδραστική προσπάθεια μεταξύ της αρχικής επεξεργασίας των δεδομένων σε κώδικες και τον εντοπισμό των σχέσεων και των επαναλαμβανόμενων μοτίβων κατά τη διαμόρφωση των ευρημάτων. Ειδικότερα, η συλλογή δεδομένων και η διαδικασία κωδικοποίησης θα μπορούσαν να δημιουργήσουν νέες ιδέες που θα μπορούσαν να αλλάξουν με τη σειρά τους τις τελικές παραδοχές με την προσθήκη ή την παραλλαγή της αρχικής θεωρητικής πρότασης. Αυτή η εργασία καθίσταται ακόμη πιο δύσκολη, επειδή ο ερευνητής ασχολείται συνήθως με έναν μεγάλο όγκο δεδομένων σε μια μη τυποποιημένη μορφή λόγω της λεκτικής ή κειμενικής φύσης των ποιοτικών δεδομένων. Κατά συνέπεια, αυτό το μέρος της μεθοδολογικής διαδικασίας φαίνεται να είναι το πιο δύσκολο, αλλά ταυτόχρονα και το πιο προκλητικό, ώστε να παραχθούν ποιοτικά ερευνητικά αποτελέσματα.

Υπάρχουν πολλές τεχνικές ανάλυσης, όπως η αντιστοίχιση μοτίβων, η ανάλυση χρονοσειρών, τα λογικά μοντέλα κ.λπ., οι οποίες προτείνουν διαφορετικούς τρόπους σύνδεσης των δεδομένων με τις ερευνητικές προτάσεις. Στον πυρήνα αυτών των τεχνικών

βρίσκεται μια συγκριτική λογική. Σε αυτή την έρευνα, χρησιμοποιείται η λογική της αντιστοίχισης μοτίβων, όπου πολλά από τα δεδομένα της μελέτης περίπτωσης συνδέονται με τις θεωρητικές προτάσεις της έρευνας. Ειδικότερα, η αντιστοίχιση μοτίβων αποσκοπεί στη δυαδική σύνδεσή τους, το ένα είναι ένα θεωρητικό μοτίβο και το άλλο είναι εμπειρικό. Ανάλογα με την έκταση της ταύτισης, μπορεί κανείς να συμπεράνει ότι η θεωρία που πρόβλεψε την παρατηρούμενη σχέση είναι σε ισχύ, ενώ σε περιπτώσεις αναντιστοιχίας αναζητούμε εναλλακτικές ή ανταγωνιστικές εξηγήσεις. Επειδή αυτός ο προσδιορισμός της συσχέτισης μεταξύ της «θεωρίας» και της «πρακτικής» προϋποθέτει ακρίβεια και συστηματικότητα κατά τη διαμόρφωση των εμπειρικών δεδομένων, η συγκεκριμένη αναλυτική τεχνική των Miles και Huberman (ό.π.) είναι πολύ χρήσιμη για την εγκυρότητα της έρευνας.

Όπως αναφέρθηκε και πιο πάνω, το πρώτο βήμα σε αυτή την τεχνική είναι η ταξινόμηση των δεδομένων. Κατά τη διαδικασία της ανάλυσης δεδομένων, απομαγνητοφωνήθηκαν όλες οι συνεντεύξεις και δακτυλογραφήθηκαν όλες οι σημειώσεις πεδίου. Όλες οι συνεντεύξεις συγκεντρώθηκαν σε μορφή Α4 με μεγάλα περιθώρια στο πλάι, προκειμένου να κωδικοποιηθούν και να προστεθούν σημειώσεις σχετικά με ιδέες και γεγονότα που προκύπτουν από την ανάλυση. Επίσης, όλο το υλικό που συλλέχθηκε καταγράφηκε σε μια λίστα (δεδομένα πεδίου, δευτερογενής ανάλυση, φωτογραφίες κ.λπ.), έτσι ώστε να υπάρχει μια επισκόπηση του συνόλου του υλικού.

Στη συνέχεια κωδικοποιήθηκε το υλικό με βάση τις προδιαγεγραμμένες κατηγορίες των ερευνητικών προτάσεων. Ταυτόχρονα, η εργασία αυτή είχε και έναν επαγωγικό χαρακτήρα, ώστε να ενταχθούν και νέες κατηγορίες από το πεδίο και να μετατραπούν και αυτές σε θεωρητικές προτάσεις.

Οι έννοιες που αναφέρονται σε κώδικες ήταν σε ορισμένες περιπτώσεις περιγραφικές, όπως η συμμετοχή των πολιτών, οι σχέσεις μεταξύ κράτους και τοπικής αυτοδιοίκησης ή τα κίνητρα των εταίρων, αλλά σε ορισμένες περιπτώσεις περιείχαν ένα επιχείρημα, ήταν αναλυτικές, για παράδειγμα ο αντίκτυπος της διαδικασίας εξευρωπαϊσμού ή οι άνισες σχέσεις εξουσίας μεταξύ των εταίρων. Στη συνέχεια προχωρήσαμε σε κατηγορίες κωδικών, καθώς ορισμένοι κώδικες φάνηκαν να συσχετίζονται συστηματικά. Για παράδειγμα, οι τρεις κώδικες τοπικά, διακυβερνητικά και κρατικά-ευρωπαϊκά δίκτυα τοποθετήθηκαν στην υποκατηγορία των ανεπίσημων δικτύων, που ανήκει στην κατηγορία των άτυπων κανόνων.

Αυτό το βήμα είναι στενά συνδεδεμένο με το επόμενο βήμα, την απεικόνιση δεδομένων, όπου παρουσιάστηκαν διασυνδέσεις και συστηματικές συσχετίσεις σε μήτρες, διαγράμματα ροής και αιτιώδη δίκτυα, προκειμένου να δοθεί μια πιο «εύκολη» εξήγηση για το τι συνέβη σε αυτές τις συμπράξεις. Αυτές οι «ολοκληρωμένες μήτρες», που ουσιαστικά αποτελούν και τα ευρήματα της έρευνας, συνοδεύτηκαν με σχόλια και αποσπάσματα από τις συνεντεύξεις.

Όσον αφορά την επιλογή των αποσπασμάτων από τις συνεντεύξεις, έγινε μια προσπάθεια επιλογής εκείνων που αντιπροσωπεύουν με έναν ενδεικτικό τρόπο τα ερευνητικά αποτελέσματα και διαθέτουν «γλωσσική δύναμη» για να προκαλέσουν το ενδιαφέρον του αναγνώστη. Τα αποσπάσματα αντιπροσωπεύουν απόψεις και συμπεριφορές των περισσότερων εταίρων και σε λίγες περιπτώσεις εκφράζουν τις σκέψεις και τα συναισθήματα μιας μειονότητας, κάτι που ρητά αναφέρεται στο κείμενο. Ανεξάρτητα από το τι εκφράζουν, αξιοποιούνται κάθε φορά για να υποστηρίξουν και να επιβεβαιώσουν ένα επιχείρημα της ανάλυσης.

Επιπροσθέτως, σε κάθε απόσπασμα δίνονται κάποιες πληροφορίες σχετικά με τον συνεντευξιζόμενο και το ευρύτερο πλαίσιο, για παράδειγμα γίνεται πάντα αναφορά στη θέση του προσώπου στο εταιρικό σχήμα, προκειμένου να αποφευχθεί η «απο-πλαισίωση» του αποσπάσματος (Bryman, ό.π., σελ. 555). Στο τελικό στάδιο, επανεξετάστηκαν όλες οι σημειώσεις αλλά και η ίδια η διαδικασία κωδικοποίησης και βελτιώθηκαν οι ερμηνείες που αφορούσαν τους κωδικούς και τις μήτρες, σε μια προσπάθεια να δοθεί μια πιο ολοκληρωμένη και ενοποιημένη εικόνα της μελέτης περίπτωσης.

Όσον αφορά τα ποσοτικά στοιχεία που συγκεντρώθηκαν από το ερωτηματολόγιο, η στατιστική ανάλυση είναι στοιχειώδης. Ουσιαστικά, η επεξεργασία περιορίστηκε στην περιγραφική στατιστική, αναζητώντας συσχετισμούς μεταξύ συνόλων δεδομένων, εξαιτίας του μικρού πληθυσμού στον οποίο απευθύνεται το ερωτηματολόγιο. Σε ορισμένες ερωτήσεις, πραγματοποιήθηκαν και ομαδοποιήσεις κατανομών συχνοτήτων προκειμένου να υπάρξουν πιο συνεκτικά ευρήματα για ένα θέμα.

4.5 Ηθικά ζητήματα

Τα δεοντολογικά ζητήματα αυτής της έρευνας ήταν ελάχιστα, αφού το αντικείμενο της ανάλυσης δεν αφορά ειδικές περιπτώσεις ευαίσθητων προσωπικών θεμάτων που θα μπορούσαν ενδεχομένως να προκαλέσουν δυσκολία στους συμμετέχοντες. Η μελέτη περιλάμβανε μόνο ενήλικες που είχαν συμφωνήσει προφορικά να συμμετάσχουν στην έρευνα και είχε δοθεί η συγκατάθεσή τους σχετικά με την επεξεργασία και έκθεση του υλικού των συνεντεύξεων για τους σκοπούς της έρευνας.

Επιπλέον, τηρήθηκε η ανωνυμία των ερωτηθέντων και δηλώθηκε μόνο η επαγγελματική ιδιότητα και θέση τους στην εταιρική σχέση. Σε ορισμένες συνεντεύξεις, όταν τέθηκαν υπό συζήτηση ευαίσθητα θέματα, όπως αξιολογήσεις του προσωπικού για τους ιεραρχικά ανώτερους ή ανεπίσημες πρακτικές άσκησης εξουσίας, η αναφερόμενη θέση του συνεντευξιζόμενου είναι αρκετά γενική, ώστε να μην μπορεί το απόσπασμα να συνδεθεί με συγκεκριμένα άτομα. Επιπλέον, οι συνεντευξιζόμενοι ενημερώθηκαν ρητά ότι δεν θα υπάρξει δυνατότητα ταυτοποίησή τους μέσα στην έρευνα και ότι όλες

οι πληροφορίες θα αντιμετωπίζονται ως εμπιστευτικές. Τέλος, μέσω επιστολής που στάλθηκε σε όλους τους συμμετέχοντες της έρευνας, δόθηκαν με σαφήνεια και ειλικρίνεια επεξηγήσεις σχετικά με τους ερευνητικούς στόχους, τις διαδικασίες έρευνας και την επαγγελματική ταυτότητα του ερευνητή.